

100 év – 100 tárgy

A Magyar Zsidó Múzeum centenáriuma

1884-ben a világon elsőként Budapesten fordult elő, hogy judaikákat is bemutattak egy reprezentatív országos tárlaton, a Magyar Nemzeti Múzeum *Történelmi Ötvösmű Kiállításán*. Az Iparművészeti Múzeum részlegében szereplő mőtárgyak között 43 zsidó vonatkozású volt, amelyek értékét tovább emelte, hogy nemcsak magángyűjteményekből származtak, hanem egy-egy közösség – például az óbudai vagy a nagykanizsai zsidóság – önreprezentációját képviselték. Ezt a kis együttest aztán a magyar honfoglalás ezer éves jubileumát ünneplő Millenniumi Kiállításon is a széles nyilvánosság elé tárták. A héber kultúra tárgyi emlékeinek gyűjtése és népszerűsítése akkor még újdonság volt Európában, XIX/XX. század fordulóján azonban már sorra nyíltak a zsidó múzeumok. Először, 1895-ben a soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia központjában, Bécsben. Három évvel később egyszerre két helyen is: a Hanza-szövetséghez tartozó kikötővárosban, Hamburgban és a kontinentális bankvilág szívében, Frankfurtban. Ezután előbb a cseh „arany Prága” következett (1906), később az orosz cári székhely, Szentpétervár (1914), majd az első világháború közepette, 1916-ban Budapesten is megnyílt az izraeliták múzeuma. A zsidó értelmiség kezdeményezésére indult gyűjtés jóvoltából egy Hold utcai magánlakáson kezdte meg működését. Ekkoriban már közel másfél ezer tárggyal rendelkezett, elsősorban a zsidó szertartások kellékeiből, illetve a hazai zsidóság múltjával kapcsolatos emléktárgyakból.

A mostani jubileumi tárlat első vitrinje is az 1884-es ősgyűjtemény némely különlegességével indít, így például a neves pesti ötvös, *Prandtner József* 1797-ből való, ezüstből préselt, kalapálva domborított és vésett ún. lévita kancsójával. Fülét kidombo-

rodó kígyónak formázta – amely a Bibliában a bűnbeesés jelképe –, hasán pedig, a hívősen elegáns klasszicizáló stílusra jellemzően, akantuszlevelek futnak körbe. A falon *Koller Károly* 1899 körül készült felvételén annak a morvaországi születésű *Kaufmann* Dávidnak a mellképe látható, aki Breslauban (Wrocław) diplomázott és szolgált, majd 1877-től a Budapesten akkor nyílt Országos Rabbiképző Intézet tanára lett. 1892-től a szemináriumot – az akkori modern zsidó tudományosság legrangosabb havi folyóirata, a „*Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*” (A zsidóság története és tudománya) révén tett publikációkkal – bekapcsolta a nemzetközi vérkeringésbe is. Odébb *Perls Mayer*, a híres Szatmár megyei talmud tudós tintába mártogatott tollal írt, viaszpecséttel ellátott 1835-ös nagykarolyi rabbiszereződése látható. (Fia, *Mayer Ármin* később Pécsen lett neológ rabbi.) A kiváló *Becker* ötvös dinasztia annak idején a Pálffy grófok engedélyével telepedhetett le és működhetett Pozsonyban, nemzedékeken át kielégítve a város és környéke zsidó közösségének igényeit. Az idősebb *Fridericus Becker* 1810-es, empire stílusú, domborított-vésett ezüst tóravértje is bizonyosság erre. Egy 1880-as évekből való talbotípiá (egy sajátos eljárással készült fénykép) örökölte meg az eperjesi *Holländer* Leót, aki 1848-ban önkéntesként Kossuth főhadbiztosa volt, majd a honvédelmi minisztérium gazdasági hivatalát vezette. Érdemei elismeréseként *Eötvös József* még az 1868-69-es első zsidó kongresszus korelnökének is meghívta. *Hirschler* Sámuel – a korabeli, helyi zsidó népművészetben elterjedt technikával, mikrográfiával rakta ki héber betűkből Ferenc József portréját, így kerülve ki az emberábrázolás ősi tilalmát. Rendhagyó az ünnepi vacsoránál ülő család csoportképe is egy *Fischer* Mór herendi porcelán gyárából származó 1850 körüli szédertálon, peremén héber feliratokkal, amely 1912-ben *Lővy* Lipót pápai orvos ajándéka volt.



Id. Fridericus Becker:
Tóravért (Pozsony,
1810) vésett és trébelt
ezüst



Herendi porcelán szédertál vacsora jelenettel
(Ritter Doron felvételei)



Népi papírkivágat, úgynevezett siviti tábla
(Gyöngyös, XIX. század második fele)



Részlet a jubileumi tárlatról (Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár)

1912-ben jelent meg a *Múlt és Jelen* című hírlapban egy cikksorozat Kismarton (Eisenstadt) zsidó közösségének tárgyairól és szokásairól, amelyhez az eredeti fotókat *Wolf Sándor*, a leggazdagabb helybéli zsidó kereskedőcsalád sarja adományozta. Neves történetudós és gyűjtő lévén, szülőházában, a híres Wertheimer-épületben maga is múzeumot nyitott, ám miután 1938-ban kivándorolt Palesztinába, gyűjteménye szétszóródott. Érdekes egy másik familia egymást követő nemzedékeinek egyetlen dobozba zsúfolt hagyatéka is, a különféle családi okmányoktól és fényképektől az atlasz selyem bálí cipellőig. Meir Ábrahám *Munk* (1830-1907) fiatalon előbb a Talmudot tanulmányozta, mint burgenlandi Lakompak (Lackonbach), aztán a felvidéki Galgóc, Nyitra és Pozsony vallási iskoláinak bóchere (rabinövendéke), majd kereskedőként élt Nagyváradon (Oradea). Fia, *Munkácsi Bernát* (1860-1937) nyelvész, akadémikus a Pesti Izraelita Hitközség tanfelügyelője lett, korán megözvegyült és felesége személyes tárgyait az említett dobozban őrizte, amelyet aztán gyermeke – *Munkácsi Ernő* – örökölt. Ő a hitközség főügyészeként dolgozott, emellett képzett műtörténészként igazgatta a zsidó múzeumot 1931 és 1945 között. Számomra egy ceruzával írott, tépett papírdarab maradt a legmegrázóbb élmény, amelyet haláltáborba indított transzport egyik névtelen áldozata dobott ki a marhavagon rácsos ablakából. Hátra maradt rokonságának címére üzent, Isten áldását kérve a becsületes továbbítóra...

Habár a *Toronyi Zsuzsanna* igazgató rendezésében a száz évet száz tárggyal köszöntő új állandó kiállítás szándékosan eklektikus, én befejezésül mégis „csokorba szedtem” a tárlaton szétszórta, és hozzám közel álló képzőművészeti alkotásokat. *Róna József* szobrász szegény lovasberényi családba született, s a nagyszabású köztéri munkák fáradhatatlan mestere volt. A kiállításon látható 1902-es hősi emlékművének gipsz makettje, ami azonban eredetileg tervezett méretében sohasem valósult meg. *Perlmutter Izsák* 1910-es, olaj-vászon önarcképénél említik, hogy rákospalotai villáját és Andrássy út 60. sz. alatti bérházát egyaránt erre a múzeumra hagyta. (A sors keserű fintora, hogy utóbbi 1944-ben a Nyilaskeresztes Párt, majd a politikai rendőrség, 1946-tól 1956-ig pedig az ÁVH központja lett. 2002-től a Terror Háza emlékezik itt a XX. századi fasiszta és kommunista diktatúrák áldozataira). *Fényes Adolf* apja *Fischmann Simon* kecskeméti rabbi volt, így még érthetőbb a „*Mózes vizet fakaszt a sziklából*” 1914-es festményének ószövetségi ihletése. *Ámos* (Ungár) Imre zsidó vallási szokásokat megörökítő „Ünnepek” (1941) című linóleummetszet-sorozatát még életében postai képes levelezőlapokon is sokszorosították. Az eredeti képeket dedikálta, s az intézménynek ajándékozta. Adományozókban ma sincs hiány. Kortársunk, *Fehér László* festőművész „*Haszidok*” című képén a hiperrealista módon ábrázolt férficsoport puritánságát drámai fekete-fehér kontrasztokkal emelte ki. Művét idén ő is a múzeumnak adta.